

MINISTERSTWO
KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

PODSEKRETARZ STANU
dr hab. prof. IH PAN Magdalena Gawin

Warszawa, 05 października 2018 r.

DOZ-KiNK.6521.63.2018.MP

Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków
/wg rozdzielnika/

Szanowni Państwo,

zgodnie z art. 90 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w ramach koordynowania działalności wojewódzkich konserwatorów zabytków, Generalny Konserwator Zabytków może ustalać ogólne kierunki ich działania, wydawać instrukcje i wytyczne określające sposób ich postępowania oraz oczekiwać od nich sprawozdań z działalności. W związku z powyższym przedstawiam wytyczne i zalecenia **w zakresie podstawowych zasad konserwatorskich dotyczących zabytków.**

Mając na uwadze dotychczasową praktykę, a także liczne kontrowersje związane z prowadzeniem prac przy zabytkach nieruchomych w ostatnich latach, pragnę przypomnieć, że „konserwacja ma na celu uzdrowienie, utrwalenie i wzmocnienie fizycznej substancji zabytku i jego struktury za pomocą odpowiednich metod wypracowanych na bazie nauk przyrodniczych. Postać zabytku winna pozostać przy tym w stanie nienaruszonym”¹. W tym stanie rzeczy niezbędne jest przypomnienie i podkreślenie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere*,
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,

¹ M. Arszniński, J. Tajchman, *Wybrane zagadnienia słownictwa konserwatorskiego w dziedzinie zabytków architektury*, Referat wygłoszony w Sekcji historii Architektury i Urbanistyki oraz Ochrony Zabytków Wydziału Techniki PAN w Warszawie, maszynopis Toruń-Warszawa 1971, s. 14.

6. zasady odwracalności metod i materiałów,

7. zasady wykonywania i dokumentowania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Stosowanie przypominanych ww. podstawowych zasad oraz zwrócenie szczególnej uwagi na te najczęstsze obecnie problemy konserwatorskie związane z wymianą stolarki, pokrycia dachowego oraz posadzek, a także przekształceniami zachodzącymi w bezpośrednim otoczeniu zabytków, pozwoli powstrzymać niedopuszczalne zmiany wielu obiektów zabytkowych. Tymczasem prowadzone w ostatnich latach działania przy zabytkach, niestety w wielu wypadkach na podstawie pozwoleń wydawanych przez właściwe organy ochrony zabytków, prowadziły do nieodwracalnego uszczerbku w zasobie zabytkowym.

Odnosząc się w tym miejscu do konkretnych przykładów, zwrócić należy uwagę, że wymiana stolarki okiennej na nową, nawet o formie naśladowującej oryginalną, ale wykonaną w nowych technologiach, może prowadzić między innymi do zmiany naturalnego mikroklimatu wnętrza w zabytku i w rezultacie do niszczenia jego wyposażenia. Zaleca się w związku z tym, prowadzenie konserwacji istniejącej stolarki, nawet jeśli wiązać się to musi z niezbędną wymianą skorodowanych elementów oryginalnych. Zachowanie choćby tylko oryginalnych oszkleń pozwala uchronić wartości estetyczne, których współczesne szkła nie mają. W wielu przypadkach parametry termoizolacyjności zabytkowych okien można skutecznie poprawiać, wstawiając współczesne pakiety zespolone, jako dodatkowe oszklecie wewnętrzne. Takimi samymi zasadami należy się kierować podejmując decyzję odnośnie do zabytkowych okuć, drewnianych parapełtów, czy nadokienników. To także elementy, które w pierwszej kolejności należy poddawać konserwacji.

Wymiana starej, ceramicznej, cementowej lub kamiennej posadzki np. na marmurową czy granitową, jest z jednej strony wprowadzeniem materiału obcego, estetycznie niezgodnego z charakterem wnętrza, a z drugiej, może negatywnie wpłynąć na integralność techniczną obiektu. Dawne posadzki, ceramiczne i kamienne, były układane na podsypce z piasku, niekiedy z dodatkiem chudej zaprawy wapiennej lub gliny. Położenie nowej posadzki zgodnie ze współczesną technologią, szczelnie izoluje podłoże i wpływa na podniesienie poziomu zawilgocenia ścian budynku. Zaleca się zatem naprawianie i zachowywanie starych posadzek. Dotyczy to również posadzek cementowych tj. płytek posadzkowych stosowanych w XIX i XX w.

Odnosząc się do wymiany poszycia dachowego należy przypomnieć, że decyzje powinny zawsze zostać poprzedzone badaniem parametrów fizycznych dachówek. Tam, gdzie stare dachówki lub przynajmniej ich część spełnia wymogi techniczne, należy je ostrożnie zdemontować, oczyścić, ewentualnie impregnować i ponownie położyć na naprawionej więźbie dachowej. Podobnie zabiegom konserwatorskim, a nie całkowitej wymianie, powinna podlegać historyczna więźba dachowa, dawne polepy i inne rozwiązania techniczne,

charakterystyczne dla czasu powstania budowli. Jeżeli natomiast degradacja oryginalnej lub obecnej dachówki (stwierdzona w trakcie badań parametrów fizycznych) nie pozawala na jej przełożenie i zachowanie, nowa dachówka powinna być o formie jak najbardziej zbliżonej do oryginalnej. Ważne, aby była zróżnicowana i wielobarwna – pomaga to uniknąć efektu nowości i zmiany charakteru obiektu.

Przypomnienia wymaga również, że nie powinno się dopuszczać do całkowitego skuwania i wymieniania starych, oryginalnych tynków. Należy unikać zapraw zawierających dodatki cementu, z wyjątkiem sytuacji, w których stosowano historyczne zaprawy cementowo-wapienne, albo nawet cementowe. Istotne jest natomiast, aby stosowane zaprawy tynkarskie odpowiadały parametrami i składem historycznym oryginałom ustalonym w badaniach. Do malowania wewnątrz zaleca się stosowanie farb „oddychających”, paroprzepuszczalnych, najlepiej wapiennych. Dopuszczalne elementy rekonstrukcji powinny być wykonywane tymi samymi materiałami i metodami, jakie stosowano w trakcie budowy, nawet jeśli obecnie wydają się one niedoskonałe. Przy wszelkich remontach i naprawach powinno się stosować materiały lokalne, tożsame z charakterem obiektu, a przede wszystkim kompatybilne z techniką wykonania oryginału, np. nie należy tynków wapienno-piaskowych zastępować tynkami z mączką marmurową, jako wypełniaczem, historycznych farb o głębokiej, przeświecającej kolorystyce – współczesnymi ze zbyt kryjącą bielą tytanową itp.

Wprowadzenie dodatkowych elementów w wyniku nowej funkcji oraz konieczne wymiany substancji zabytku, której nie uda się już uratować poprzez konserwację, wymagające dalszej ingerencji, takiej jak: wzmacnianie konstrukcji, wymiana konstrukcji i jej elementów, przemurowania i uzupełnienia, odtwarzanie fragmentów, rozbiórki i odkrywki, zakładanie izolacji, podbijanie fundamentów, wzmacnianie podłoża, wprowadzanie różnego typu instalacji, itp. muszą być poprzedzone badaniami i sporządzeniem stosownej dokumentacji. Przed podjęciem decyzji o wprowadzeniu zmian, wymiany starych elementów zabytku na nowe, należy również przeanalizować skutki takich działań, zwracając uwagę, aby nie wprowadzały one naprężeń, np. wynikających z innej rozszerzalności cieplnej, innej kapilarności itp., powodujących następnie degradację substancji oryginalnej. Każdy nowy element wprowadzany do zabytku musi być również starannie wkomponowany, aby nie konkurował estetycznie z oryginalną substancją. Kolor, faktura, forma i charakter nowych elementów powinny stanowić dyskretne tło dla autentycznej, starej substancji. Powinny spełniać wymóg odróżnialności, ale bez dominowania nad oryginałem.

Zakres tych zabiegów powinien być konsultowany z gronem specjalistów i ekspertów w danej dziedzinie. Daleko idące przekształcenia, np. polegające na wymianie elementów konstrukcyjnych, przemurowaniach itp., powinny być poprzedzone dodatkowymi ekspertyzami konstrukcyjnymi sporządzonymi niezależnie od inwestora.

Ważne jest wreszcie, aby działania konserwatorskie były podejmowane w zabytku w odpowiedniej kolejności, wynikającej z ustalonego w dokumentacji stanu zachowania całego obiektu. Pożądana jest również sytuacja gdy pracom przy zabytku towarzyszyć będzie usunięcie/ukrycie wtórnych, a szkodliwych elementów, takich jak współczesne instalacje, anteny, kable, reklamy, skrzynki, rury gazowe itd.

Warto na zakończenie przypomnieć, że na zachowanie zabytku i jego wartości ogromny wpływ mają również działania prowadzone w jego otoczeniu. Otoczenie zabytku stanowi bowiem jego integralną część, wymagającą takiej samej dbałości i ochrony, jak sam zabytek. Szczególną uwagę należy zwrócić na odtwarzanie kompozycji zieleni zabytkowej, pielęgnację drzewostanu oraz prawidłowe utrzymanie nawierzchni. Dbałość o otoczenie zabytku uwzględnia konserwację, a w pozostałych wypadkach odtwarzanie historycznych ogrodzeń.

Proszę o przekazanie powyższych wytycznych oraz zaleceń delegaturom wojewódzkich urzędów ochrony zabytków oraz samorządowym konserwatorom zabytków działającym na podległym Państwu terenie.

Z wyrazami szacunku

Magdalena Gawin

Otrzymują:

1. Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków
2. Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków
3. Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków
4. Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków
5. Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków
6. Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
7. Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków
8. Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
9. Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków
10. Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków
11. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków
12. Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków
13. Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków
14. Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków
15. Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
16. Zachodniopomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków
17. A/a